VÄSTERBOTTENS MUSEUM

ARKEOLOGISK RAPPORT

Hällmålningar i Åsele-Doroteaområdet Västerbottens län.

Västerbottens museum-uppdragsverksamheten/
Riksantikvarieämbetet, ATb
Rapport RANE 2005:03
Dnr 321-0504-2005

Jans Heinerud & Runo Löfvendahl 2005

Innehåll

Abstract	2
Inledning	2
Syfte	2
Undersökningsområdet	2
Undersökningslokalerna	4
Resultat	7
Administrativa uppgifter	8
Referenser	8
Bilagor	

Omslag. Block med misstänkt hällmålning vid Dankesknösen, nära Dorotea.

Abstract

There seems to be a concentration of rock paintings in northern central Sweden. In the area between the villages Åsele and Dorotea there are at least three sites with suspected rock paintings, which were visited in October 2004 by Jans Heinerud, Västerbotten Museum in Umeå and Runo Löfvendahl, the National Heritage Board in Stockholm. One of these, Storberget, is authentic and known since 1976. It is deteriorating, and a part of the painting has already exfoliated (Fig. 4). There are also two recently discovered sites called Bergvattenberget and Dankesknösen. The site at Bergvattenberget is located on the lower part of a high precipice (Fig. 3) called Gudahällan, close to the Lake Bergvattnet. Red precipitate is spotted on coarse granite, mainly on the surface of potassium feldspar crystals. The precipitate has a rusty red appearance, and chemical analyses show that iron is the major element. We regard the red veneer as naturally formed through weathering/dissolution of iron and repricipitated as rust, matured to hematite. The third site, Dankesknösen, is red precipitate on a glacial boulder, situated close to the rock painting at Storberget. The red-coloured surface (Fig. 1) was partly covered with lichens, which were removed. The colouring is very thin, and resembles that at Storberget. It mainly consists of iron, obviously in the form of hematite. In this latter case a closer study is needed to settle the question of authenticity.

Inledning

Den 12/10 2004 besökte Jans Heinerud, Västerbottens museum och Runo Löfvendahl, Riksantikvarieämbetet två lokaler med förmodade hällmålningar i området mellan Dorotea och Åsele. Lokalerna är Dankesknösen 21G 3i (koordinater 1544423/7119049). Bergvattenberget, 21H 1c (1566016/7112169). Förutom dessa lokaler besöktes även den sedan tidigare registrerade hällmålningen vid Storberget, RAÄ 151, Åsele sn, 21G 4j (154781/712040).

Syfte

Avsikten med besöket var att klargöra om de två nyfunna lokalerna enkelt kunde verifieras vara forntida hällmålningar.

Undersökningsområdet

Undersökningsområdet är beläget i Västerbottens inland, ca 150 – 180 kilometer väster om Umeå. Området präglas av småkuperat landskap med inslag av myrområden och mindre sjöar. Genom områdets östra del, vid Åsele samhälle, rinner Ångermanälven.

Fornlämningsbild

Inom området finns både lämningar från förhistorisk och nyare tid registrerade. I närheten av samtliga undersökta platser finns flera förhistoriska boplatser samt fångstgropar. Från nyare tid är fäbodlämningar, kolbottnar samt samiska visten registrerade inom området.

Fig 1. Flyttblock med misstänkt hällmålning vid Dankesknösen, belägen ca 3 km VSV om hällmålningen vid Storberget. På bilden är bildytan uppblött. Foto J. Heinerud 2004.

Glacial boulder with a suspected rock painting at Dankesknösen, circa 3 km WSW of the rock painting at Storberget. The painted, red surface is cleaned and wetted. Photo: J. Heinerud in 2004.

Undersökningslokalerna

Lokal 04:001. Block med misstänkt hällmålning vid Dankesknösen, nära Dorotea; 21G 3i, (1544423/7119049). Glacialblocket står på ett hygge och består av en grovkornig granit, cirka 180 x 150 x 50 cm (Fig. 1). Det befinner sig cirka 20 meter från en sämre skogsbilväg. Blockets rödfärgade yta lutar framåt och är solbelyst fram till 14-tiden.
Graniten innehåller de vanliga mineralen, där amfiboler/biotit är urvittrade och bildar gropar. Pigmentet finns bara på slätare, högre ytor, och saknas i håligheterna. Färgen är klart röd. När blocket upptäcktes var större delen av ytan täckt av en svart

Foto 2. Rött pigment, främst på utstickande partier på flyttblocket, Dankesknösen. Notera också de mörka lavarna. Foto R. Löfvendahl 2004.

Red pigment on "protruding" parts of the coarse granite surface. Note also the blackish lichens. Photo: R. Löfvendahl 2004.

skorplav med små vita isidier samt en ljusgrå bladlav. Lavarna avlägsnades delvis med vatten och mjuk borste. En rundad yta, cirka 50 cm i diameter (Fig. 1) har delvis rengjorts och har en rätt tunn röd beläggning, som saknas i djupare gropar på ytan. En bit in från blockets västra kant hade det spruckit upp, och där hade ev. en del av rödfärgningen försvunnit. Härifrån har ett litet flagprov tagits av Catarina Bertilsson, RAÄ, (kallat prov 04:001).

Den röda beläggningens struktur och fördelning liknar den äkta målningen vid Storberget, som bara ligger 3 km åt ONO. Blocket med rödfärgning behöver dokumenteras noga, för att man ska kunna avgöra om målningen är äkta, skapad av naturen eller en förfalskning. Den ljusröda, tunna beläggningen täcker delvis ytan (Fig. 2) och består enl. SEM-analyser av A.G. Nord, RAÄ, av silikater, kol och något järn. Smala, mörkfärgade åsar övertvärar ytan, vilka är rika på kol, som troligen är en förorening. Åsarna innehåller inget järn, vilket är förvånande.

Lokal 04:002. På norra delen av bergbranten Bergvattenberget (21H 1c; (1566016/7112169), finns rödfläckiga partier på vertikalstående ytor nära den s.k. Gudahällen, som enligt tradition är en samisk offerplats,.

Det handlar om en lodrätt brant närmare 50 m hög (Fig. 3). I norra delen av denna finns oregelbundna några meter höga lodbranter. Platsen är svårtillgänglig och svår att finna. Den kan nås från både från sydöst och nordväst. Bergarten är grovkornig granit med 0.5-3 cm stora kristaller av olika fältspater, kvarts och amfibol/biotit; de senare oftast urvittrade och bildar gropar. På ett oregelbundet, cirka 10 m högt parti med flera avsatser, finns röda fläckar som verkar bundna till fältspaterna.

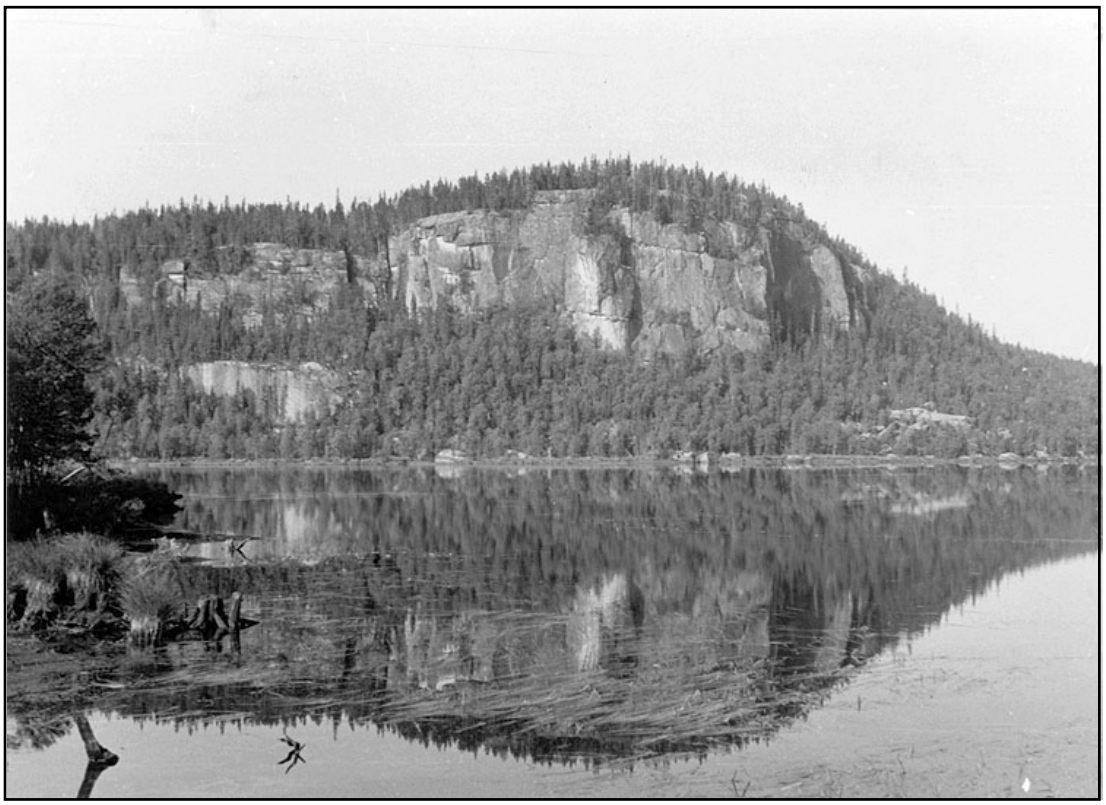

Fig 3. Bergvattenberget eller den s k Gudahällan. Den förmodade målningen, i verkligheten naturlig järnutfällning, finns nedtill, längst till höger på branten. Foto E. Manker (Manker 1957).

Bergvattenberget, also called Gudahällan. The red precipitate, a naturally formed hematite veneer is found to the right on the lower part of the precipice. Photo: E. Manker 1957.

Beläggningen är roströd (ej klarröd), och förekommer som cm-stora beläggningar på främst kalifältspater. Ytorna med rödfärgning är ej sterila och bara delvis regnskyddade, samt täcks delvis av lavar av flera arter. Delar av ytan har fallit bort, och ett typiskt prov med rostfärgad yta (04:002) samlades in för labundersökning. Den undersöktes med SEM-mikroskopet av A.G. Nord, RAÄ. Spektra visade att den roströda ytan innehöll mest järn, men även kalium, kisel och aluminium, dvs. järnoxid i form av hämatit och kalifältspat.

Lokalen behöver dokumenteras och beskrivas bättre. Det är dock uppenbart att de röda fläckarna bildats på naturligt sätt, dvs. rinnande vatten på hällytan har avsatt rost på lämpliga ytor, i detta fall främst fältspaterna. Denna rost har sedan åldrats och omvandlats till hämatit. Det rör sig alltså om järn, som i så fall torde lösts ut ur biotit, det mineral som vittrar snabbast. Förmodligen har den nuvarande exponerade ytan varit en tidigare vertikal spricka, vari vatten transporterats och fällt främst järn.

Lokal 04:003. Hällmålning kallad Storberget, (RAÄ 151, Åsele sn, 21G, 4j; 154781/712040; se fig. 4 och 5). Hällmålningen på Storberget registrerades vid fornminnesinventeringen i området 1975-1976. Målningen är lokaliserad på en lodrätt, 7,5 meter hög och 12 meter lång klipphäll. Hällen är exponerad mot VSV. Målningen

består av sex djurfigurer, i huvudsak älgar, en nätfigur samt några obestämbara färgfläckar. I anslutning till hällmålningen är fångstgropar (RAÄ 152, Åsele sn) registrerade och ca 1,5 km sydväst om platsen vid Sämsjön är en boplatsvall samt en boplatsgrop registrerade. I samband med Länsstyrelsens fornvårdsprogram och uppskyltning av lokalen 1980, utfördes en fördjupad dokumentation av lokalen. Vid detta tillfälle upprättades en ritning över hällmålningen (Melander 1982, Andersson 2002).

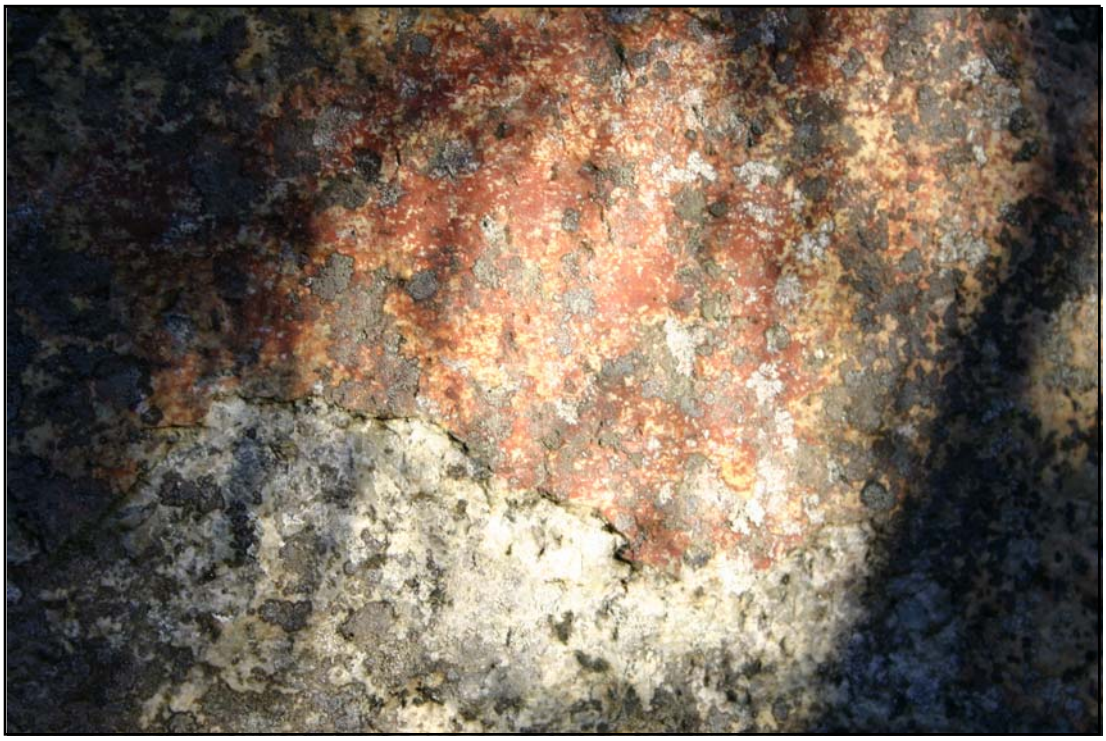

Fig. 4. Del av hällmålningen vid Storberget. Den nedre, ljusa delen av hällmålningen har redan skalats av, och den övre är delvis bom och riskerar också att falla bort. Foto. R. Löfvendahl 2004.

Part of the rock painting at Storberget. The lower part of the painting has already exfoliated, and the upper part is hollow, running the risk of falling off. Photo: R. Löfvendahl in 2004.

Klippan består av en grov granodiorit med plagioklas, kvarts och de mörka mineralen amfibol och biotit. Klippan täcks delvis av lavar av olika typ, såväl skorp- som bladlavar, men stora delar är lavfria. Den klarröda färgen, helt säkert rödockra, täcker slätare partier av hällytan, men saknas i de håligheter som bildas av de mörka, mera lättvittrade mineralen. Färgen är klart röd, oftast ljusröd pga. att den är mycket tunn. Ställvis bildar ytan med färg tunna vindlande åsar, synliga även med blotta ögat.

Det är ingen tvekan om att detta är en ”äkta” hällmålning. Den löper emellertid risk att förstöras. Inga spår av några mänskliga angrepp på den finns. Emellertid har nedre hälften av den sydöstligaste figuren exfolierat och även övre delen av denna är svagt bom, dvs. en luftspalt har bildats mellan hällen och den målade ytan. Av dessa orsaker torde det vara rekommendabelt att skadedokumentera målningen noga, med både skadeblankett som fotografier. För skadedokumentationen behöver hela hällkanten därför avbildas, för att kunna ta fram lämpligt bildunderlag för skaderegistrering. Omgivande träd gör det svårt att fotografera ytan utan att få störande skuggor vid solsken. Kanske går det bättre att fotografera målningarna en mulen dag (förutsatt ljuset räcker till). Annars behöver man använda konstbelysning för att göra en god fotoavbildning.

Fig 5. Detalj av hällmålningen vid Storberget taget genom mikroskop (20 ggr förstoring). Foto J. Heinerud 2004.
Microscopic picture, 20 x magnification, of the rock painting at Storberget. Photo: J. Heinerud in 2004.

Resultat

Tre lokaler med säkra eller förmodade hällmålningar har undersökts i Åsele-Doroteaområdet. Lokalen Storberget, RAÄ 151 i Åsele socken, är en forntida hällmålning. Den har allvarliga skador, då partier av målningen redan skalats av hällytan (Fig. 4). Lokalen Dankesknösen nära Storberget består av en rund rödfärgad yta på ett större flyttblock på ett hygge. Den röda färgytan bildar ingen lättolkad figur, men rödfärgningen liknar i sin struktur hällmålningen vid Storberget. Vi kan inte för närvarande avgöra om den är äkta eller falsk. Den tredje lokalen, branten Bergvattenberget, även kallad Gudahällan, består av röd beläggning spridd över flera kvadratmeter. Det röda pigmentet består uteslutande av järn, troligen i form av hämatit, och sitter främst på kalifältspatkristaller. Utfällningarna är naturliga, då mobiliserat järn, troligen från svart glimmer, återutfällts på fältspaterna. Slutsatsen är alltså att det rör sig om en äkta hällmålning (Storberget), en osäker målning (Dankesknösen) och en naturlig utfällning på Bergvattenberget.

Administrativa uppgifter

Vbm dnr: 119/02
Län: Västerbotten
Kommun: Åsele
Socken: Dorotea/Åsele
Fastighet: Sämsjölandet 1:1, Sälgberg 1:14 samt Sörnoret 1:11
Ekonomisk karta: 21G 3 i, 21G 4j samt 21H 1c.
Fältarbete/rapportansvarig: Jans Heinerud, VBM samt Runo Löfvendahl, RAÄ.
Fältarbete: 12 oktober 2004
Fotografier: Digitala. Förvaras på Västerbottens museum (Jans Heinerud) och Riksantikvarieämbetet (R. Löfvendahl).

Referenser

Andersson, B. 2002. Hällmålningen på Storberget samt dess omgivande fornlämningar. *Studier i Regional arkeologi 2*. Mitthögskolan Örnsköldsvik.

Melander, J. 1982. Hällmålningen vid Sämsjön. Rapport Västerbottens museum. (826/82)

Manker, E. 1957. *Lapparnas heliga ställen.* Acta Lapponica 13. Stockholm.

Bilagor

Bilaga 1 Karta med utredningsområdet

Sändlista

Länsstyrelsen, Västra Götaland (Jan Magnusson)
RAÄ (Ulf Bertilsson)
Länsstyrelsen i Västerbottens län

Översiktskarta över de besökta lokalerna. Ur Blå kartan. Skala 1:150 000. Key map with the three visited sites. From “Blå kartan”. Scale 1:150 000.

VÄSTERBOTTENS MUSEUM

Riksantikvarieämbetet

R A N E